Hangszerek a magyar néphagyományban

Hangszerek csoportosítása megszólaltatás szerint:

- **Idiofon** - Azok az eszközök tartoznak ide, amelyek saját anyaguknál fogva, kiegészítő hangforrás nélkül adnak hangot. Anyaguk szerint lehetnek fából, fémből, kőből. Megszólaltatni ütéssel, rázással, dörzsöléssel, pengetéssel lehet őket. Olyan eszközök is ide sorolhatóak, amelyeknek a hangkeltés nem elsődleges célja. (pl: kanna, tikfa)
- **Membranofon** - A membranofon hangszerek azok a hangszerek, amelyek egy nyílás fölé kifeszített rugalmas hártya, azaz egy membrán segítségével szólalnak meg. A membrán rendszerint állati hólyagból, bőrből vagy papírból készül (később műanyagból is), ütéssel, dörzsöléssel vagy rádúdolással hozható rezgésbe. (darbuka, tapan, mirlitonok)
- **Aerofon** - Az aerofon hangszerek hangzó közege a rezgő levegő. Megszólaltatási módjuk szerint különbözőek lehetnek: pl.: ajaksípok, peremfurulyák, szabad aerofon hangszerek…stb
- **Chordofon** - A hangforrás állati bélből, vagy fémből készült rezgő húr, amelyeket egy fából készült, belül üreges testre feszítenek ki. A húrok pengetés, vonás, illetve ütés révén szólalnak meg. (pl.:citera, cimbalom, tekerő, vonós hangszerek)

Hely/tájegység specifikus hangszerek - koboz, tilinka, tambura, ütőgardon, kaval, tekerő

- **Koboz**: A lantfélék családjába tartozó húros hangszer. ***Moldvában*** volt elterjedt. Akkord kíséretre és dallamjátékra is alkalmas. Pengetővel szólaltatjuk meg. Híres kobzosok voltak: Paun Vasile, Gyöngyös György

- **Ütőgardon**: A ***gyimesi csángók*** és a ***csíki székelyek*** által használt kísérőhangszer. A gardon testét és nyakát egy fából vésik ki. A gardon teste fölött ritkábban három, többnyire inkább négy bélből készült húrt feszítenek ki. Az egyik szélső húr vékonyabb, mint a többi. Az egyetlen vékonyabb húrt két ujjal megemelik, majd elengedve ez visszacsattan a fogólapra. A többi három húrra ütővel ráütnek. Ritmuskíséret volt a funkciója.

- **Tamburák:** A lantfélék családjába tartozó, kis testű, hosszú nyakú pengetős hangszer. A prímtambura alakja egy félbehasított lopótökhöz hasonlít. Testét, nyakát rendszerint egy darab fából készítik (jávorfa, gyümölcsfa). Tetejét fenyőből alakítják ki, apró hanglyukakat égetnek bele. A fogólapon acélhúrból vágott kottadrótokat, érintőket helyeznek el. A prímtamburára régebben négy, újabban öt fémhúrt feszítenek ki, amiket pengetővel szólaltatnak meg. A tamburaegyüttes többi hangszere a prímtambura mellett, a brács-, vagy kontra- és a tamburabőgő. Magyarországon főleg Fejér, Tolna, Bács- Kiskun és Csongrád megyében terjedt el a tambura. Dráva mentén tamburáztak, Szentendre környékén és Mohács környékén.

- **Tekerő:** Tekerőlant, nyenyere, forgólant, szentlélekmuzsika, kolduslant néven terjedt el. A 10. században Európaszerte ismert és elterjedt hangszer volt. Magyarországon az első írásos emlék a 16. századból maradt ránk, a kuruckorban ábrázolják először. A hangszernek fő részei: a test, a gyantás felületű körtefa korong, amit a testen kívüli forgatókar hajt, illetve a kulcsosszekrény vagy kottaház. A hangolókulcsok segítségével általában három húrt feszítenek ki. A középső húr a dallamot játszó prímhúr. Egy billentyűsor segítségével - aminek elrendezése hasonlít a zongora klaviatúrájához - szólaltatják meg a dallamot. A két szélső húr egyike a bőgőhúr, a másik a recsegőhúr, ezek ugyanazon a hangon kísérik a dallamot, jellegzetes ritmuskíséretet biztosítva. A tekerő dallamhúrjának hangterjedelme két oktáv. A tekerős ülve játszik, hangszerét derekára csatolja. Magyarországon a 18. században koldusok, vándormuzsikusok kedvelt hangszere volt, a 20. században az Alföldön, ***Szentes környékén használták.***

Elterjedt népi hangszerek:

- **Vonós hangszerek:** Hegedű, brácsa, bőgő
    - Hegedű: Fából készült, vonóval megszólaltatott húros hangszer. A magyar népzenében a 18. században terjedt elt. A hegedű elődje a pengetett és vonóval megszólaltatott Európa-szerte ismert fidula vagy rebek, amelyek lantféle hangszerek. A népzenében használatos hegedűk szerkezetüket tekintve, ugyanolyan hangszerek, mint a szimfonikus zenekarban találhatók, a játékmódban viszont eltérnek a klasszikus hegedülési játékmódtól. Fémből készült húrjait g-d'-a'-e'' hangokra hangolják, amiket lófarokszőrrel felszőrözött vonóval szólaltatnak meg. A vonót gyakorta gyantázzák a

könnyebb megszólaltatás érdekében. A gyimesi csángók hegedűsei a csigahajlat közepébe a d és e húr közé zengőhúrt szerelnek, aminek az a feladata, hogy dúsítsa a hegedű hangját. Tánczenéhez gyakorta magasabbra húzták a húrokat, hogy hangosabban szóljon a hangszerük. A hegedű elsősorban zenekari hangszer, a hegedűs mindig a dallamot játssza.

    - Brácsa: A hegedűnél nagyobb, de alakjában vele megegyező, vonóval megszólaltatott húros hangszer. Erdélyben a kontrának is nevezett hangszernek három húrja van, amelyek egy síkban vannak feltéve az egyenesre kialakított húrtartó lábra. A kontrás hármas fogással kíséri a dallamot a G-D-A-ra hangolt hangszerén. A vonót a muzsikusok általában maguk készítették. A c-g-d'-a'-ra hangolt négyhúros brácsát két húr egyszerre való megszólaltatásával kettőshangzatokból álló harmóniakíséretre használják. A brácsások általában kétféle kísérőformulát alkalmaznak: a dűvőt illetve az esztamot.
    - Bőgő: A vonós hangszerek közül a legnagyobb, fából készült húros hangszer. E'-A'-D-G hangokra hangolt fémhúrokkal szerelik fel. Erdélyben fémhúrok helyett maguk sodorta bélhúrokat tesznek a bőgőre. A vonót is maguk készítették, amely kisebb a klasszikus zenészek által használt vonónál. A bőgő a brácsa játékát egészíti ki, az akkordok alaphangját játssza, basszuskíséretet biztosítva ezzel a megszólaltatott zeneműnek.

- **Citera**: Legelterjedtebb és legnépszerűbb pengetős hangszerünk. A citerafélék családjába tartozó hangszerek a világ minden táján megtalálhatóak. Három típust lehet megkülönböztetni: ***vályúcitera, kisfejes citera, hasas*** citera. A húrokat pengetővel szólaltatják meg. Dallamhúrokon kívül kísérő húrokkal, és basszushúrokkal is ellátják a hangszert. A dallamhúrokon játsszák a dallamot, a kísérő húroknak (zengőhúr) a dallam erősítése a szerepe. A hangokat ujjal, vagy fából, libatollból, cirokfából készült nyomóval képzik. A citera, mivel olcsón előállítható a szegényebb paraszti rétegek hangszere volt.

- **Klarinét**: Cigányzenekarban, falusi rezesbanda tagjaként, pásztorok hangszereként válik népszerűvé a 19. században Magyarországon. Nádnyelv segítségével szólaltatják meg a magyar népzenében leginkább A, B, Esz hangolású hangszererket. A cigányzenekarban a klarinétos a prímással együtt a dallamot játssza, közben kísérő

szerepet is ellát. Rezesbandában az első szólamot fújják, a pásztorok egymaguk használták szólóhangszerek.

- **Cimbalom**: A ma használt négy lábon álló pedálcimbalom elődje a kiscimbalom, melyet házilag, nem egységes szabvány szerint készítettek. Teste fából készült, trapéz alakú. Két oldalán a tőkék tartják a hangolószegeket, amelyek közé a húrokat feszítik. Megszólaltatásuk egy pár verővel történik, amelyek végét vattával borítják be. A cigányzenekarokban a cimbalmot kísérő hangszerként, a parasztbandákban dallamot játszó hangszerként egyaránt használták. A 18. században a cigányzenekarokban terjedt el országszerte.

- **Duda**: Világszerte ismert hangszer. Az ókori görögök is használták a duda ősét, majd a középkor kedvelt hangszere lett. A dudazene sajátossága a hosszan megszakítás nélkül áradó, gazdagon díszített dallam, melyet egy hosszan kitartott mély búgás, a **burdonhang** kísér. A kecske- vagy kutyabőrből készített tömlő mellett a dudának három sípja van: a dallamjátszó kettős síp, - amely hétlyukú dallamsípból és a kontrasípból áll -, valamint az egy hangon zümmögő bordósíp. A tömlőhöz való bőrt az állatról egybe húzzák le. Mellső lábai csonkjaihoz illesztik a fújtatót vagy befúvócsövet és a bordósípot. A nyak nyílásához a dudafejet kötözik, ami a kettős sípszárat köti össze a bőrtömlővel. A dudafejet kecske, férfi vagy menyecskefejűre faragják. A dallamsíp hangterjedelme egy oktáv. A dudát megszólaltatni nehéz, ezért sok babona fűződik a dudásokhoz.

Parasztbandák: Tagjai magyar parasztok, ezért magyar bandának is nevezték őket. A falusi 6-8 tagú rezesbanda tagjai felnőtt férfiak. Általában 2 Esz-klarinét, 2 B-szárnykürt, 1Esz-trombita, 1 B-basszusszárnykürt, 1 F- (ritkábban B-) helikon, 1 nagydob, rászerelt cintányérral hangszer-összeállításban szólalnak meg. Az együttest általában az egyik szárnykürtös vezeti, az Esz trombita egyetlen hangon kontrát játszik, a helikon negyed egységekben mozog a nagydobhoz hasonlóan. A rezesbanda tagjai a legritkább esetben képzett zenészek, így kezdetben oktatóra szorultak a repertoár betanulásához. Az oktató lehetett kántor vagy leszerelt katonazenész, aki munkájáért pénzbeli vagy természetbeli fizetést kapott. Az alkalmi társulások egy-egy néprajzi területre jellemző hangszerösszeállításban valamilyen esemény kapcsán összegyűlt, mulatni, táncolni vágyók szórakozására szolgálnak. Összetételük változatos: ha ketten vettek részt benne, akkor a

dallamot játszó hangszer mellett valamilyen ritmushangszer szólt. A dudás játéka komplett zenekari hangzást keltett, ezért nagyobb bálokon, lakodalmakon is a zenét egy duda biztosíthatta. A Dél-Alföldön jellemző és kedvelt összeállítás volt a tekerő - klarinét párosítás. A klarinét a dallamot játszotta, a tekerős recsegőhúrja a ritmust biztosította, kísérőhúrjai pedig a dallamot erősítették. Gyimesben és Felcsíkban közkedvelt zenekari hangzás volt a hegedű - gardon hangszerösszetételű együttes. Moldvában a hegedűt kobozos kísérte pengetett harmóniákkal, de a furulya - koboz párosítás is előfordult. Összehangolt citerák is biztosíthatták az összejövetelek jó hangulatát. Ezek a hangszerek különböző méretűek voltak, a mély citerák játékosai kettős fogással harmóniákat is megszólaltattak

Cigánybandák: Tagjai olyan cigányzenészek, akik a zenélést főhivatásuknak tekintik, paraszti környezetben és városi "polgári" környezetben egyaránt. Munkájukért fizetséget kaptak. A 16. században cigányhegedűsök álltak magyar urak szolgálatában. Az erdélyi zenére jellemző háromtagú együttes jellemző hangszerei a hegedű, háromhúros kontra és a bőgő, ami kiegészülhet még egy hegedűvel, esetleg egy kontrással, de ritkán egy cimbalmossal is. Régies stílus, sajátos harmóniavilág jellemzi játékmódjukat. A dallamot játszó prímás mellett a brácsás hármas fogással harmóniát, a bőgős a ritmust játsza, lehetőleg az akkordok alaphangját megszólaltatva. A cigányzenekart jellemzően két hegedű, egy bőgő, egy cimbalom alkotja, ami kiegészülhet egy kontrával, egy klarinéttal és egy csellóval. A prímás a dallamot játsza, a szekundás a "tercprímás", a kontrás kettős fogással kíséretet játszik, a cimbalmos dallamot és harmóniát. A csellista, a klarinétos leginkább dallamot játszik, a bőgőnek ritmusjátszó szerepe van. Az erdélyi falvak többsége régiesen díszített, modális jellegű harmonizálása a verbunkos korszak kezdeti szakaszának emlékeit idézik, ami egybeesik a cigánybandák keletkezésével. A magyar nyelvterület más részein a cigánybandák követik a városi mintát dallamjátékban és a harmonizálásban egyaránt. A polgári környezetben játszó cigánybandák állnak legközelebb a vonószenekari technikához és hangzáshoz.